

Széchenyi István új szobrának avatásán¹

Tisztelt ünneplő közönség!
Kedves kaposváriak!

A múlt század 30-as éveinek legszebb reformkor-renezánszában, amikor „számlolni kezdett a messzebb látó magyarság” (Széchenyi István szavai), amikor a vidéki Magyarország mezővárosainak porából kiváló koponyák a nemesi kúriákban, paplakokban és tanítók otthonaiban készítettek a magyar művelődéstörténet időtálló műveit: a „hon javát forrón szomjazó, tiszta szándékú” Széchenyi mágnesként vonzotta magához és eszmei közelébe az ország népét. „Szinte mindenki, kinek Magyarország tágas mezein valami baja van, hozzám folyamodik” – mondta 1829-ben.

Igy „folyamodtak” hozzá a vidéki Magyarország városai: Kaposvár, Sopron, Szeged és többen mások is, hogy díszpolgárrá választhassák, hogy e szép *dekorum* által hozzákössék magukat a kivételes nagyságú államférfiú decens személyiségéhez.

Kaposvár és Somogy is ezt tette!

Az öröm kettős volt. A városnak, a megyének is, de a reformkori díszpolgárnak, a Kossuth nevezte „legnagyobb magyar”-nak is örömt jelentett 1835. május 26-án, mivel „ott nyert *borostyánt* – idézem leveléből –, ahol földi pályáját kezdé” ... „ahol az áldott szülék kedves példái lebegtek előtte”.

Az édesapa, Széchenyi Ferenc volt Somogy megye 1798. április 6-án kinevezett főispánja, akit az alkalmi literátorok ünneplése mellett maga Csokonai Vitéz és Pálóczi-Horváth is „Somogy angyalaként” üdvözölt. Mint kerületi és megyei főispánt modern közigazgatási szakemberként tartotta számon a szakirodalom, olyan kiváló munkatársakkal együtt, mint Hajnóczy István és Ürményi József. Noha a megyében később formális ellenzék alakult ellene – Somogyban nagy hajlam s szokás van ilyesmire –, amely megkérdőjelezte korábbi ellenzéki magatartásában való pálfordulását. Azaz azt vetették szemére, hogy II. József közigazgatási reformjainak a szolgálatába állott. A megye rosszallása azonban soha nem kérdőjelezte meg azokat az érdemeit, amelyeket a nemzeti kultúra érdekében vitt véghez, különösképpen a Nemzeti Múzeum és a róla elnevezett könyvtár alapítását. A megye által indított vizsgálatok Széchenyi igazolták. Betegségére való hivatkozással azonban 1811-ben lemondott főispáni tisztségéről.

Fia, a „legnagyobb magyar” 23 éves korában, 1814-ben édesapjától megkapta hitbizományként a Széchenyi-birtokok legértékesebbjét, a csokonyai uradalmat, 2 mezővárossal, 8 faluval és 4 pusztával együtt, 2 millió forint értékben. A 65 492 holdból a jobbágyság kezén volt 16 007 hold. Urbéres állományként 47 339 hold volt az uraságé, míg 2140 hold a temetők, a papok és tanítók földje, a terméketlen és hasznavehetetlen terület. Az uradalom lélekszáma 5401 volt. Helyeiségeiben 777

¹ Elhangozott Kaposvárott, 1990. június 15-én. A szobor képe az első borítón látható (*Szerk.*)

egésztelkes gazda, 122 házas zsellér és 117 házatlan zsellér lakott. Csokonyának magának 1091 fő volt a lélekszáma, kálvinista magyarok lakták. Az uradalmi tisztség és a cselédség azonban római katolikus volt. A római katolikus lelképásztornak jó fáréja volt Csokonya. A református lelkésznek az uraság felszessziót adott azon kondíció alatt, hogy hiveit a királyhoz és az urasághoz való engedelmességre tanítsa, érettek könyörögjön, inusztriális gazdaságot műveljen és szoktassa népét az iparosodásra. Lám, a reformkori közgazdász oroszánkörmei már ekkor megmutatkoztak a birtok tulajdonosában.

A csokonyai uradalmat 1833. december 8-án – a cenki uradalom fejlesztése érdekében – eladta testvéreinek.

Az uradalmon kívül volt még valaki, akit nagyra becsült a megyében: *Berzsenyit*, a Niklán élő magányos költőt. Amikor 1830. január 15-én elküldte neki a *Hitel* egyik példányát, azt írta kíséző levelében: „Rég óhajtom a nagy hazafit személyesen Niklán felkeresni, még ebben az évben.” A költő iránti elismeréséről megszólítása árulkodott a legjobban: „Legvalódióban tisztelt hazámia!”

Nem véletlenül került Somogyba és Niklára a *Hitel*, amely valóságos kurucvilágot támasztott a jobb fejekben és a költőben. Még a jobbágyokat is izgatta, levél tanuskodik erről Somogy megye levéltárában. Arra inspirálta a költőt, hogy válaszként megírja *A mezsei szorgalmat*, amelyben kölcsönösen adaptálták egymás eszméit és olyan előrelátó gondolatokat írtak le bennök, amelyek megvalósítására – szinte – napjainkig kellett várnia a magyar népnek.

A *Hitel* után hadd említsem Széchenyi ragyogó tervezetét a *balatoni gőzhajózással* kapcsolatban. Új könyvét 1846-ban meleg ajánlással küldte meg Somogy megyének, a hasznos tanulságok levonása érdekében. Nyilván olvashatta Fényes Elek megjegyzését 1842-ben, amikor is a kitűnő statisztikus egyik munkájában ezt írta: „Mióta a Festetics-vitorlás megszűnt, nincs rendszeres közlekedés a Balatonon.”

A tő szerencséjére ekkor írta Széchenyi a *Balatoni gőzhajózás* című röpiratát – amelyben az első gőzhajót varázslatos „bűbájevessző”-nek nevezte és olyan „életszikra”-nak, amely „az álomvilágban szendergő vidéket egy szebb jövendő tavaszkorába vidor elevenséggel hajózza be”. Majd így folytatta: „Egyetlen egy gőzösnek a megjelenése is a Balatonon olyan fordulat tenna a gyönyörű víztükör mostan szunnyadó létén, növelné az egész vidék életerejét”, majd a modern értelemben vett fürdőkultúra lényegét fogalmazta meg a tő gyógyító ereje is utalva: „A munkafáradt ember, ha a Balaton víztükrét meglátja, új életkedvet érez ereiben csörgedezni!”

Kétségtelen, hogy Széchenyi maga is a *szállítási lehetőségeket* látta előrenden a balatoni gőzhajózásban, amely megkönnyítette volna a Dunántúl és Pest kapcsolatát, másrészt pedig Pestről a tenger felé vezető út hosszán szakaszán gyorsította volna meg a szállítást. A kötet megjelenési évében megalapította a Balatoni Gőzhajózási Társaságot.

Három évvel ezelőtt arra biztattam a róla elnevezett kaposvári kereskedelmi szakközépiskola tanárait és növendékeit, majd előtte a honismereti mozgalom tagjait, a város tisztas adakozó polgárságát, s üzemeit, valamint szépitési egyletének tagságát, hogy közelgő születési évfordulója előtt segítsenek fölláztatni Kaposvárot egy szobrot emlékére és tiszteletére, és azt az országos ünnepek *prelúdiumaként* leplezzük le díszpolgárrá avatása 155. évfordulóján. *Ez az örömteljes pillanat most itt van, kedves ünneplő kaposvári közönség!* Erről a szép programról nem késett le városunk népe! Mégpedig úgy, hogy Fő utcája nevének visszaállításával, a város belső sugárútjának végére helyezte át a megszűnt Széchenyi teret, s így most az új Fő utca összeköti a magyar reformkor két kiválóságának a szobrát: a Kossuth téri régi Kossuth-szobrot a századelőről és az új Széchenyi téri új Széchenyi-szobrot, a századvegről. Én azt hiszem, hogy nemcsak a diákifjúság, hanem a város magisztrátusa, s annak adakozó polgárai és üzemei a most felállított szoborral egy emberként léptek Széchenyi eszméinek szolgálatába.

Büszke vagyok erre a szoborra, az alkotó művészre: *Borbás Tiborra*, a város polgárságára és vezetőire. A „*bid és az út profétájának*”, a hazai agrárgazdaság hitelképes megújítójának, a közgazdaság reformkori előfutárának, a minőségi lötenyésztes és a balatoni gőzhajózás megteremtőjének és nagy hirdetőjének, minden tehetségelenséget felszámolni törekvő személyiségéhez e szobor illik legjobban.

1835. május 26-án díszpolgárrá választották Kaposváron. 1887. március 14-én egy új iskola védjegye és cimere lett neve és életműve. Ma, 1990. június 15-én szobrával nemcsak városunk és megyénk, hanem országunk második reformkorának is *előképe* lett Széchenyi, aki minden délibábbal szakító, illúziókon is kereszttülató, *iránytű szerű* személyisége a magyar történelemnek!

Kaposvár népe! Ahogyan díszpolgárrá választottad a „legnagyobb magyar”-t, most arra kérék, fogadd be falaid közé e szobrot! Azt a szobrot, amely a „legnagyobb magyar” gondolkodó és alkotó székéből még *ma is* nyugtalanító üzenetet hirdert a reformkor mostani századvegénak. Tőprengő gondolatai közben még kezét sem tudja karszéke támlájára letenni! Minta értékű tanítása legyen számunkra az, amit szoborfeliratként is felvéhetnénk arany betűkkel: „Független létemben azt fogok mindig cselekedni, amit lelkiismeretem javall (...) csak az Istenért, *tartsunk össze, segítjük egymást tiszta szívvel, hazafiúi indulattal és legyünk álhatatosak!*”

Kanyar József

Vörösmarty-szobor avatása Bonyhádon

A magyar reformkorban Bonyhád társadalmának jellege eltért a Völgyseg egynyelvű és egyvallású telepésfalvaitól. Ugyanis a bonyhádi földesurak – különösen a XVIII. század közepétől a Perczel család – szívesen befogadtak minden munkaerőt: a kevés magyar mellé nemcsak a rajokban érkező németeket, hanem a Morvaországból és Galiciából egyre nagyobb számban beszivárgó zsidókat is. A különböző etnikumú családok az otthonteremtés nehéz munkájában egymásra voltak utalva. Egyed Antal helybeli plébános az 1820-as években a következőket jegyezte fel: „A németek iparkodók, józan értelműek, földjeiket idejében és jól művelik, kenyerük helyes és izes”. A zsidók „résznyire boltosok, mások különféleképpen kereskednek”, s fegyelmezett önkormányzatban élnek. A rohamos ütemben fejlődő mezőváros vallási szempontból is sokszínű: 1/3-a katolikus, 1/3-a izraelita, 1/4-e evangélikus, a nyolc százalékot kitevő magyarok pedig reformátusok, s volt néhány görögkeleti vallású szerb (rác) család is. Egyed Antal szerint: „Általában nagyon türelmesek egymás eránt; templomaikat kölcsönösen sokszor meglátogatják”.

A Fejér megyei magyar vidékről házitanítóként ideérkező Vörösmarty Mihály a nyelvi, vallási és gondolkodásbeli különbséget elviselő, a „másságot” megértő, az eltérő szokások és szemlélet értékeit megbecsülő türelmességgel találkozott itt. Vagyis: példás emberi magatartást tanulhatott – nálunk.

De talált Vörösmarty Bonyhádon szellemiséget és műveltséget is. Kenyéradó gazdája, Perczel Sándor könyvtárában olvasható történelmi, politikai, bölcséleti, földrajzi, természetrajzi, csillagászati könyveket, magyar és német nyelvű folyóiratokat. Az irodalmi ízlését Egyed plébános úr irányította, aki a kor legműveltebbjei közé tartozott: beszélt németül és olaszul, fordította a görög–latin klasszikusokat, s egy magyar nemzeti eposz tervét forgatta a fejében. Az ugyancsak több nyelvet beszélő Teslér László káplánt a modernebb világirodalom vonzotta, de főleg a magyar nemzeti irodalom művelésére törekedett. „Beszédük csak a haza és a literatúra volt” – olvashatjuk szavait a plébánia falán márványba vésvé. A nagyszerű barátok hatását Vörösmarty később is nagyra értékelte: „Lassanként érezni kezdettem a költés belső erejét” – írta. Hármójuk közül ő volt a legfiatalabb és a legszerényebb, rövidesen mégis ő váltotta be mindnyájuk titkos tervét: megírta a nemzetébresztő eposzt, a Zalán futását, a reformkor irodalmi nyitányát.

A házitanító a reábitott három Perczel fiút – a család gondolkodásával egybehangzón – hazafias szellemben nevelte. Perczel Miklós emlékirataiban olvashatjuk: „Vörösmarty által neveltetve” lettünk „ellenzéki izgatók”, majd a magyar szabadságharc katonái. Perczel Mór pedig úgy érzi: „Ami nemes érzéseket és fogékonyságot a jó és szép iránt belénk a természet ültetett, azokat gondosan ő fejtette, emelte és erősítette”. A Vörösmarty nevelte Perczel fiúk nagyszerű vizsgálója az 1848-as forradalom és szabadságharc volt.

Vörösmarty Mihályra sorsdöntő hatást gyakorolt a hely szelleme, de megragadta a táj szépsége is. Verseit olvasva számunkra is „tündérországgá” válik szűkebb pátriánk, melyet a költő elragadtatott sorokkal a világirodalomba emelt:

...óh, Völgyseg!...

Szóljak-e mindenről, ha dal ébreszt, csak ne te rólad?

Senki ne tudja, hogy oly szentté lett tájad előttem?

Hogy fiatalságom tündérországa te voltál?

Halmaidat koszorúzza borág, koszorúzza tetődet

Százados erdőség; köztök, mint égi maradvány,

Nyúlnak el a völgyek, fiatal szépséggel igézők.

Vörösmarty e sorokkal kifejezte ragaszkodását a tájhoz, s Bonyhád a szoboravatással újfent tanújelét adja annak, hogy képes őrizni a múlt legszebb hagyományait.

A Vörösmarty-szoborcsoportot – Szabó György művészi alkotását – Ancsel Éva filozófus avatta fel Bonyhádön 1990. március 15-én.

Kolta László

A bányászok országos Szent Borbála-megemlékezése

A középkortól ismert Szent Borbála kultusza az európai bányavidékeken; szobrai, képei a különböző korok jellemző jegeit viselik magukon. Az oltalmat adó szent történetét csaknem száz különféle feldolgozásban ismerjük, ábrázolása pedig egy 1965-ös összeállítás szerint meghaladja a négyszázat.

A Szent Borbála-kultusz máig fennmaradt, Lengyelországban december 4-én ünneplik. Hazánkban Borbála kultusza előbb a bányavidékeken, majd országosan is elterjedt, Borbála a tüzzel, robbanóanyaggal dolgozók, pl. tűzérkek védőszentje is. A középkortól kezdve tudományos és népi feldolgozások sora örökölte meg Borbála tevékenységét, némely bányászimák tőle kértek segítséget, védelmet. A bányamunkások nevelésében Borbála is szerepet kapott – nemcsak az imák, hanem a neve napján rendezett ünnepek is eseményei voltak a bányászélet zárt közösségeinek. Hosszú időn át erre a napra esett a bányamunkások előléptetése, jutalmazása. A bányatelepeken ekkor rendezték meg a Borbála-napi búcsúkat, a közös ünnepeket, szórakozást a bányavezetők és munkások együttműködése jegyében. E napon legtöbb helyt munkaszünet volt, a munkatiltás ellen vétőket balesetek, szerencsétlenségek sújtották büntetésként. Talán e tudatból eredően is sajnálatosan sok baleset történt Borbála-nap körül, technikai-technológiai okokra, emberi mulasztásokra visszavezethetően. Egyik legutóbbi az 1988. december 4-én történt lencsehegyi szerencsétlenség.

A két világháború között hazánkban a Borbála-nap mindenütt a bányatelepek kiemelt eseménye volt, a várpalotai első vajúrtanfolyamot (Faller Jenő és Korompay Lajos okl. bányamérnökök vezetésével) 1935–1937 között is a Borbála-napon átadott bizonyítványokkal zárták le. Az Iparügyi Minisztérium megalakulásával (1935) a korporatív szellem és a nemzeti öntudat erősítésére a bányai igazgatás kezdeményezte, hogy a bányászati tanfolyamok vizsgái, a képesítések és kitüntetések, jutalmak átadása Szent István napján történjenek. A bányamunka szakmai elismertsége bevezetésével (1937) az első országos vajúrtanfolyam-átadás 1938. augusztus 20-ához kapcsolódott.

De az új, kijelölt alkalom sem tudta elhomályosítani a kisebb közösségek szokásos Borbála-napi ünnepeit. Az ünnep vallásos jellege a szocialista érzelmű munkásság oldaláról a századfordulótól kritizált, így ezekre az érzelmekre is építve a Bányásznap bevezetése a tatabányai tragikus cserdörsortűz áldozatai emlékére szeptember első vasárnapjára történt. A bányavidékeken a II. világháború után a Borbála-kultusz újrakezdődött, hisz pl. a komlói bánya védőszentjének, egyben a templom szentjének Szent Borbálát tekintették: a templomot 1937. december 4-én avatták fel. 1946. december 4-én pedig az Új Dunántúl e szavakkal köszöntötte a nevezetes napot: „Most nyílt igazi alkalma a bányászságnak, hogy a két esztendei kemény munka után, felszabadultan ünnepelhesse hagyományos ünnepét abban a tudatban, hogy eleget tett a hozzá fűzött reménynek, megtette kötelességét...” A valláspolitikai ellenfélként való kezelése ambivalens helyzetet teremtett, és a szovjet minta nyomán bevezetett bányásznapal a Borbála-ünnep hivatalosan eltűnt a bányászok életéből. A néhol titokban megtartott, hallgatólagosan eltűrt templomi megemlékezések is, a hagyományörző, honismereti tevékenység nyomán azonban emléke – ha egyenetlenül is – de fennmaradt.

Nem kis nehézségeket leküzdve és egy korszaknyitást kezdeményezve vállalkozott az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület bányászati szakosztályának bányászattörténeti munkabizottsága (Csath Béla és Benke István okl. bm.), valamint az OMBKE Budapesti Helyi Szervezete (Szűcs Imre és Ebinger József okl. bm.) arra, hogy Szent Borbála napját 1945 óta először, országos nyilvánosság előtt megünnepelje.

1989. december 4-én Budapesten került sor az ünnepségsorozatra. A városmajori plébániatemplomban ünnepélyes szentmisén vettek részt az ország minden részéből

érkezettek, zsúfolásig megtöltve a templomot. A latin miseszövegeket a salgótarjáni Liszt Ferenc Kamarakórus adta elő Guti Éva vezényletével, míg a nagyzenekari műveket a Tapolcai Bauxitbánya Ifjúsági Fúvószenekara szólaltatta meg rendkívüli szuggesztivitással, Tényi Béla zenekarvezető irányításával. A misét Lambert Ferenc plébános celebrálta és magával ragadó beszédben méltatta a bányamunka hőseit, a bányászközösségek összefogását, Szent Borbálában való hitük állandóságát. A misén magyar és lengyel bányászok ministráltak.

A mise után a Központi Bányászati Fejlesztési Intézet székházában 120 résztvevőt köszöntött dr. Petrassy Miklós a KBFI vezérigazgatója. A Központi Bányászati Múzeum előadói Borbálával kapcsolatos előadásokat tartottak. Bircher Erzsébet tud. főmunkatárs: *E Szent Borbála napján kívánom Magának* címmel a magyar bányászéletben fellelhető népi szakrális kultuszt mutatta be. Molnár László múzeumigazgató széles európai áttekintést nyújtva a legérdekesebb Szent Borbála-megőrkítéseket mutatta be gondosan válogatott, reprezentatív szemléltetéssel. Az előadásokat a tapolcai ifjúsági fúvószenekar koncertje és a híres ceredi asszonykórus bányászdalokat bemutató programja kísérte.

Az OMBKE a bányász hagyományok egységében rendezte meg a Szent Borbála-napot, megújítva egy régi szokást.

Dr. Krisztián Béla

Tanyamúzeum Jászapátiban

Arra kértem Berki Istvánt, a jászapáti Velemi Endre Mgtsz-ben működő Honismereti Szakkör vezetőjét, mondja el a szakkörük és a tanyamúzeum létrejöttének fontosabb állomásait.

Szakkörünk 1976. április 6-án alakult azzal az elgondolással, hogy Jászapáti és Jászivány gyorsan eltűnő tanyavilágának emlékét megőrkítsük. A szakkör vezetésével személyemet bízták meg. Létszámunk több éven keresztül 16–23 fő. Minden gyakorlat nélkül indultunk neki a feladatnak, de bízunk egymásban, józan paraszti belátásunkban, helyi ismereteinkben.

Először is „szétosztottuk” magunk között mind a két község határát. Jászapátit hét, Jásziványt négy részre bontottuk. Minden terület felelősének egy résztérképet adtam, melyen csak a dűlőutak, a vakdűlők, a műút és a község határa volt meg. Azt kértem, hogy mindenki kutassa fel, hol volt tanya vagy istálló (nyári szállás) 1880 óta. Már a nyári munkák idején sok hasznos adat összegyűlt, de az igazi munka inkább a téli hónapokban folyt, mert akkor volt rá jobban időnk. Végül is elkészültek a résztérképek, és megkezdődött az összegzés. Három év kellett ahhoz, hogy a végleges térkép elkészüljön, utána pedig a tanya részletes adatait gyűjtötték és írták le tagjaik. Lerajzolták a tanya elhelyezkedését és melléírták mikor épült, ki építette, mennyi állatot tartottak, hogy öröklődött; mikor és mit bontottak le. Ez a munka összesen hét évig tartott.

Szólnom kell az asszonyok honismereti csoportjáról is. 1976-ban szerveződött egy ilyen csoport Rusvai László tagtársunk vezetésével. Ők ebben az időben a régi parasztasszonyok munkáit kutatták, pl.: kenyérsütés, szappanfőzés, farsangi szokások, búcsújárások, temetkezési szokások és egyebek. Majd kezdetét vette a tárgyi gyűjtés. A gyűjtés során a tárgyak aránylag gyorsan szaporodtak, így hamarosan felvetődött: hová is tegyük? Gondunkkal a termelészövetkezet vezetéséhez fordultunk, és így kaptuk meg a Katona-féle tanyán az egyik dohánypajzát a nagyobb eszközöknek. A kisebb tárgyaknak pedig egy szobát. Szakkörünk tagjai sokat dolgoztak azért, hogy ezeket a helyeket alkalmassá tegyék az anyagok tárolására.

Az ideiglenes tárolóhely első látogatói 1978. július 5-én, a Jászberényi Tanítóképző diákjai voltak, Tóth János múzeumigazgató vezetésével. Majd hol innen, hol onnan jelentkeztek, szeretnék megnézni a gyűjteményt, pedig mi nem is hirdettük. Mivel a gyűjtemény állandóan szaporodott, egyre erősebben vetődött fel a tanyamúzeum kérdése, de akkor az a megoldás teljesen lehetetlennek látszott pénz hiányában.

1979-ben, a tsz megalakulásának a harmincadik évfordulóján, a szövetkezet vezetősége azt kérte tőlünk, hogy rendezzünk egy kiállítást a régiségekből. Amikor ennek a kiállításnak kerestünk megfelelő helyet, akkor érkezünk el a megüresedett állatgondozói lakóházhoz, amit mi már előbb is kiszemeltünk néhányan, szakköri tagok. Ez a mai tanyamúzeum. A megnyitőünnepség 1979. augusztus 19-én volt, ettől kezdve rendszeresen fogadjuk látogatóinkat. Előzetes bejelentésre külön is fogadunk csoportokat.

1986. május 1-jétől már itt is van bélyegzési lehetőség, mert a Tájak-Korok-Múzeumok Egyesülete az országosan nyilvántartott látogatható helyek közé sorolta a tanyamúzeumot is.

Úgy hiszem említésre méltó, hogy a határunkban folyó ásatásnál is évek óta szakkörünk tagjai segítenek a régészeknek. Az ásatás során zömmel avar és kevés szarmata sírt találtak.

Lejegyezte: Kerékgyártó Mihály